

DOI: 10.48311/psp.7.1.29

Iran's Strategic Situation at the Beginning of The 15th Century and Its Reflection in the Documents of the Islamic-Iranian Model of Progress

Mostafa Ghaderi Hajat^{1*}, Homayoun Abdi², Alireza reihani³

1. Assistant Professor of Political Geography at Tarbiat Modares University
2. PhD. Student of Political Geography at Tarbiat Modares University
3. Student of Political Geography at Tarbiat Modares University

Received: 2024-11-28

Accepted: 2024-12-21

Introduction

Every state requires a National Policy Statement, a fact-based strategy to ensure its survival and enhance the quality of life for its citizens. The feasibility of any policy document depends on understanding the strategic environment in which it is developed. By grasping this strategic context, the strategic action position for implementing the document can be aligned with prevailing conditions. A vision document articulates the aspirations, values, or future state of a specific organization, product, or service, aiming for improvement over the present. In the realm of statecraft, vision documents have played—and continue to play—an irreplaceable role as the foundation for implementing policies and strategies. These documents serve as a link between governance ideology and spatial dynamics, facilitating the mechanisms of policy and creating a visible and perceptible space. With a future-oriented perspective, vision documents organize future developments to meet current societal needs effectively and reinforce their central ideas. For a developing country, the vision document is not merely a political statement but a tool for development planning. Given the importance of aligning the geopolitical propositions of the model document with its strategic environment, this article employs a descriptive and analytical method, utilizing library and field resources to examine the extent to which the geopolitical

* Corresponding author, Email: m.ghaderihajat@modares.ac.ir

propositions of the model document align with the strategic realities of the country in the early fifteenth century.

Methodology

This research is applied and developmental in nature. The research method is descriptive-analytical, and information is collected through library resources and interviews with experts via a questionnaire. Given the specialized nature of the subject, the sample size was determined using a snowball method until theoretical saturation was achieved. Consequently, the statistical population consists of 26 experts in political geography, geopolitics, and spatial planning. The main strengths, weaknesses, opportunities, and threats regarding Iran's geopolitical situation were identified using a researcher-designed questionnaire with a 5-point Likert scale, and the average data weights were calculated using Excel software. For data analysis, the SWOT analysis model and the Internal Factor Evaluation (IFE) and External Factor Evaluation (EFE) matrices were employed. Once the strategies were formulated, the consistency between each geopolitical proposition of the model document and the identified strategies was examined.

Findings

The data extracted from the experts' responses reveal that the strengths of Iran's geopolitical and geoeconomic position include its unique geoculture (Iranian civilization and Shiite religion), cultural-political influence in geopolitical regions and neighboring countries, and its strategic nodal position with numerous geopolitical and geographical advantages, such as corridors, communication routes, and access to open waters. These factors received the highest scores. Additionally, the propositions regarding fossil energy, the potential to produce new and clean energy, and the ability to make regional and global countries dependent on Iran's nodal potential as a driver of geopolitical security received the lowest scores.

In terms of weaknesses, the lack of social capital, inadequate entry and rotation of elites at managerial and executive levels, a single-product economy vulnerable to foreign sanctions, inability to attract capital and security for investment from international companies, lack of membership in international trade unions, and

insufficient monetary and financial transparency received the highest scores, indicating significant vulnerabilities. Conversely, the lowest scores were attributed to the concentration of hydrocarbon potential near borders, numerous defense weaknesses, the extensive number of neighbors, the country's two-hundred-year buffer status (buffer trap), and the absence of a balanced and equitable strategy concerning the country's buffer position.

Conclusion

The results indicate that of the ten strategies selected from the country's strategic action position, three strategies were neglected—meaning the researchers could not find any corresponding geopolitical statements in the document. One strategy showed low correspondence with the geopolitical statements, three strategies had moderate or acceptable correspondence, and three strategies exhibited high correspondence with the geopolitical statements of the model document. Overall, it can be concluded that the authors of the document have adequately addressed the geopolitical statements. However, the neglected strategies—namely, the use of a joint-stock partnership model for exporting shared hydrocarbon resources in border areas, increasing elites' freedom in the political management of the country, and enhancing social capital to realize geopolitical security as an executive requirement for achieving comprehensive national progress—are undeniably important. The consequences of neglecting these three strategies may include:

1. Inadequate exploitation of comparative advantages in natural resources.
2. The emergence of border disputes with neighbors.
3. A reduction in social capital, decreased participation in the selection of political elites, and diminished evaluation of political managers by the population.
4. Loss of the country's geopolitical opportunities.
5. Increased insecurity and geopolitical instability in the country

Keywords: Document of Pattern, Geopolitical Position, Strategic Action Position, Iran, SWOT

وضعیت استراتژیک ایران در آغاز قرن پانزدهم و بازتاب آن در سند الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت

مصطفی قادری حاجت^{۱*}، همایون عبدی^۲، علیرضا ریحانی^۳

۱. استادیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۲. دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۳. دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۰۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۰۸

چکیده

هر کشوری برای حفظ بقای خود و ارتقای کیفیت زندگی شهروندان نیازمند داشتن یک استراتژی مدون مبتنی بر واقعیات است. تحقق‌پذیری هر سند سیاستی متضمن فهم محیط استراتژیک تدوین سند است. به گونه‌ای که با فهم محیط استراتژیک سند موقعیت اقدام راهبردی به‌عنوان عرصه اجرای سند بایستی متناسب با شرایط مورد امان نظر قرار گیرد. این مقاله با نظر داشت اهمیت تطابق گزاره‌های ژئوپلیتیکی سند الگو با محیط استراتژیک آن با روشی توصیفی - تحلیلی و بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و میدانی در پی بررسی میزان تطابق گزاره‌های ژئوپلیتیکی سند الگو با واقعیت‌های استراتژیک کشور در اوایل سده پانزدهم شمسی است. در گام نخست وضعیت ژئوپلیتیکی کشور ایران در چهارچوب مهم‌ترین عوامل داخلی و خارجی در قالب چهار دسته نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدات شامل ده گزاره ژئوپلیتیکی احصا شده است. پس از اولویت‌بندی وضعیت ژئوپلیتیکی ایران به‌وسیله فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک در روش SWOT با توجه به امتیاز کسب‌شده استراتژی تدافعی برای ایران تعیین شد. از این رو جهت تدوین اقدامات راهبردی در وضعیت تدافعی سعی شده است با در نظر داشت پرهیز از تهدیدات و رفع ضعف‌های موجود کشور راهکارهای متناسب اولویت‌بندی شوند. در گام بعدی تحقیق، مهم‌ترین گزاره‌های ژئوپلیتیکی سند الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت احصا و با راهبردهای برگرفته از موقعیت ژئوپلیتیکی اقدام راهبردی به صورت تطبیقی مقایسه شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد میزان انطباق اقدامات اساسی بلندمدت برای دستیابی به اهداف مندرج در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت با راهبردهای ارائه‌شده سه مورد انطباق زیاد، سه مورد انطباق متوسط، یک مورد انطباق کم و سه مورد عدم انطباق است.

کلمات کلیدی: سند الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، موقعیت ژئوپلیتیکی، موقعیت اقدام راهبردی، ایران، SWOT.

۱. مقدمه

سند چشم‌انداز یا مستند دورنما^۱ سندی است که ایدهٔ ایجاد، ارزش‌ها یا وضعیت آیندهٔ بهتر از امروز یک ارگان، محصول یا خدمت مشخص را بیان می‌کند. در حیطهٔ کشورداری نیز اسناد چشم‌انداز به‌عنوان شالوده‌های اجرایی شدن سیاست‌ها و راهبردها نقش بی‌بدیلی داشته و دارند. این اسناد به‌مثابهٔ پیونددهندهٔ ایدئولوژی حاکمیت به فضا به‌عنوان یک تسهیل‌گر حیاتی پویایی مکانیسم سیاست و فضا عمل کرده و خالق فضای قابل رؤیت و ادراک می‌شوند. اسناد چشم‌انداز با نگاهی آینده‌محور در پی تأمین بهینه نیازهای امروزی جوامع و نقش‌آفرینی مؤثر تحولات آتی را در راستای تقویت ایدهٔ مرکزی خود سازمان‌دهی می‌کنند. سند چشم‌انداز، برای یک کشور در حال توسعه نه به‌عنوان یک بیانیهٔ سیاسی بلکه به‌عنوان یک ابزار برای برنامه‌ریزی توسعه به کار برده می‌شود. از آنجایی که این اسناد نقش مؤثری در رهبری سایر امور مرتبط با توسعه و کسب دستاورد برای کشورها را در پی دارد لازم است با دیدگاهی بی‌طرفانه میزان انطباق آن با موقعیت اقدام راهبردی کشور مورد بررسی قرار گیرد. در واقع موقعیت اقدام راهبردی هر کشوری متأثر از نقاط قوت - ضعف و فرصت‌ها - تهدیدهای آن است که نشان‌دهندهٔ جایگاه و وزن ژئوپلیتیکی کشور و فراهم‌کنندهٔ امکان اجرای سیاست‌های مورد نظر کشور در مناسبات داخلی و خارجی یا به همان نسبت در صورت قرارگیری در موقعیت اقدام راهبردی تدافعی مانع اجرایی شدن آن‌هاست. میزان سازگاری و توان عملیاتی شدن سند برای کشور هم‌بستگی بالایی با شناخت موقعیت اقدام راهبردی دارد. سند چشم‌انداز به‌منزلهٔ یکی از مهم‌ترین اسناد سیاست‌گذاری در یک نظام سیستماتیک از محیط‌های راهبردی به اجرا درمی‌آید و رسالت آن تضمین بقا و پایداری سازه‌های فضایی و ... است. در واقع سند چشم‌انداز به‌مثابهٔ ستون فقرات شالوده‌گذاری سیاست‌ها و خط‌مشی‌های اعمالی از جانب سیستم حکمروایی است. از منظر ژئوپلیتیکی پایداری و بقای یک سازه رابطهٔ عمیقی با فهم محیط راهبردی دارد. در این چارچوب شایان توجه است که شناسایی نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات به‌مثابهٔ یک چالش برای نظام تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی محسوب می‌شود که در صورت عملکرد صحیح و عالمانه به خلق پویایی‌های لازم برای پایداری و بقای سازهٔ ملی منجر می‌شود، این امر یعنی پایداری و ارتقای مطلوبیت‌ها مهم‌ترین دستاورد کشورداری است. در صورت مواجههٔ نادرست با چالش‌ها پایداری و بقا دستخوش تعرض، تضعیف و در نتیجه فروپاشی سازه‌های سیاسی می‌شود. از این رو شناسایی محیط اقدام راهبردی هر سند چشم‌اندازی ضرورتی انکارناپذیر است. اگرچه سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت به‌صورت رسمی تا به امروز (اسفند ۱۴۰۲) ابلاغ رسمی نشده است، اما دسترسی به نسخه‌های تقریباً نهایی آن هم غیرممکن نیست و می‌توان با استخراج گزاره‌های ژئوپلیتیکی آن از یک سو و استراتژی‌های ناشی از موقعیت اقدام راهبردی از سوی دیگر میزان انطباق آن با محیط اقدام راهبردی کشور را مورد مذاقه قرار داد. هر سند چشم‌اندازی از جنبه‌های مختلف قابلیت

بررسی دارد و یکی از مهم‌ترین جنبه‌های آن بررسی ابعاد ژئوپلیتیکی است. فهم ژئوپلیتیکی اسناد فرادست جز با استخراج گزاره‌های ژئوپلیتیکی میسر نیست. به همین دلیل این مقاله تلاشی در راستای فهم ژئوپلیتیکی سند الگوست. در این مقاله در گام نخست محیط داخلی و خارجی کشور مورد رصد قرار می‌گیرد و عوامل مؤثر شناسایی و دسته‌بندی می‌شوند. در گام دوم پس از ارزیابی و رتبه‌بندی گزاره‌ها با استفاده از نظرات خبرگان در چارچوب روش SWOT موقعیت اقدام راهبردی کشور و راهبردهای اصلی تعیین می‌شود. در گام سوم گزاره‌های ژئوپلیتیکی سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت استخراج می‌شود و در گام چهارم گزاره‌های ژئوپلیتیکی و راهبردهای پیشنهادی به صورت تطبیقی مقایسه و نتیجه‌گیری می‌شود. نوآوری پژوهش حاضر کاربردی مطالعاتی ژئوپلیتیک و استراتژی در راستای ارزیابی محیط اقدام راهبردی اجرایی شدن سند الگوی اسلامی ایران پیشرفت است. در واقع استراتژی ژئوپلیتیکی میزان انطباق راهبردها و خطمشی‌های انتخاب‌شده از سوی بازیگران مبتنی بر شناخت، کسب و بهره‌برداری بهتر از منابع جغرافیایی قدرت خود و دیگران متناسب با مکان و زمان مناسب است.

در جهان متحول ژئوپلیتیکی که سیالیت از خصیصه‌های عمده آن به‌ویژه در دوره گذار است، تداوم پایداری و بقای هر سازه فضایی بدون داشتن استراتژی متأثر از چالش‌ها و فرصت‌ها امری ناممکن به نظر می‌رسد. در واقع نقش اسناد فرادستی فراهم‌کننده چارچوب‌های استراتژیک اقدام است و در صورت داشتن نگاه واقع‌بینانه به موقعیت ژئوپلیتیکی می‌تواند زمینه‌ساز افزایش قدرت ملی و در نهایت وزن و منزلت ژئوپلیتیکی شود. در واقع میزان توفیق در دستیابی به افق‌های ترسیم‌شده وابستگی کاملی به منزلت ژئوپلیتیکی دارد.

۲. روش پژوهش

نوع پژوهش براساس هدف کاربردی و توسعه‌ای است. روش تحقیق این پژوهش توصیفی - تحلیلی و روش گردآوری اطلاعات استفاده از منابع کتابخانه‌ای و همچنین مصاحبه با خبرگان از طریق تکمیل پرسش‌نامه است. با توجه به تخصصی بودن موضوع، انتخاب حجم نمونه براساس مراجعه به خبرگان و به روش گلوله‌برفی تا دستیابی به اشباع نظری انجام شده است. از این رو جامعه آماری پژوهش مشتمل بر ۲۶ متخصص حوزه علوم جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک و متخصصان اجرایی در حوزه برنامه‌ریزی فضایی است. در این پژوهش مهم‌ترین نقاط قوت و ضعف و همچنین فرصت‌ها و تهدیدهای ژئوپلیتیکی ایران از طریق تکمیل پرسش‌نامه محقق‌ساخته با مقیاس طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت و محاسبه میانگین اوزان داده‌ها در نرم‌افزار اکسل استخراج می‌شود. در قسمت تحلیل اطلاعات نیز از الگوی تحلیل SWOT و ماتریس‌های IFE و EFE استفاده شده است. پس از تدوین راهبردها، میزان انطباق هریک از گزاره‌های ژئوپلیتیکی سند الگو با راهبردهای شناسایی‌شده بررسی می‌شود.

۲-۱. تجزیه و تحلیل سوات

سوات ابزاری است که به طور گسترده در تجزیه و تحلیل محیط‌های داخلی و خارجی استفاده می‌شود. به منظور دستیابی به نگرش سیستماتیک و حمایت برای موقعیت‌های تصمیم‌گیری استراتژیک مهم‌ترین عوامل داخلی و خارجی برای آینده سازمان، شرکت یا کشور به عنوان عوامل استراتژیک ارجاع داده می‌شوند. در تجزیه و تحلیل SWOT عوامل در ۴ دسته قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدات (SWOT) تقسیم‌بندی می‌شوند. با به کارگیری SWOT در یک فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک هدف معمولاً این است که یک استراتژی‌ای ایجاد و انتخاب شود که از تناسب خوب میان عوامل داخلی و خارجی ایجاد شده باشد. همچنین SWOT می‌تواند زمانی مورد استفاده قرار گیرد که یک گزینه استراتژیک به طور ناگهانی ایجاد شده باشد و محتوای تصمیم مرتبط با آن باید تحلیل شود. وقتی از این تجزیه و تحلیل به درستی استفاده می‌شود SWOT می‌تواند اساسی برای تنظیم استراتژی فراهم سازد [۶]. در کل تجزیه و تحلیل سوات ابزاری است برای توسعه استراتژی‌ها و باقی ماندن در رقابت. در این تحلیل ابتدا عوامل داخلی و خارجی شناسایی می‌شوند؛ پس از مشخص شدن تمامی نقاط ضعف و قوت و تهدیدها و فرصت‌ها ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و ماتریس ارزیابی عوامل خارجی تشکیل می‌شود و هر دسته از نقاط ضعف و قوت در ماتریس مربوطه تجزیه و تحلیل می‌شوند. پس از مشخص شدن و نمره‌دهی عوامل درونی و بیرونی و مشخص شدن نوع استراتژی مورد نیاز شامل: استراتژی‌های SO با بهره جستن از نقاط قوت در صدد بهره‌برداری از فرصت‌ها بر می‌آید. استراتژی‌های WO با بهره جستن از فرصت‌ها نقاط ضعف را از بین می‌برد. استراتژی‌های WT: نقاط ضعف را کاهش می‌دهد و از تهدیدات پرهیز می‌کند. استراتژی‌های ST برای احتراز از تهدیدات از نقاط قوت استفاده می‌کند. این عوامل در جدول ماتریس استراتژی‌ها قرار می‌گیرند؛ سپس استراتژی‌های اتخاذ شده با استفاده از روش‌های مختلف نمره‌دهی و اولویت اجرای هر کدام مشخص می‌شود [۲].

۳. پیشینه تحقیق

۱. اخباری و گل کرمی، در مقاله‌ای با عنوان آینده ژئوپلیتیک منطقه و موقعیت راهبردی ایران: فرصت‌ها و تهدیدها با روش توصیفی و تحلیلی به دنبال تجویز راهبرد منطقه‌گرایی فعال برای جمهوری اسلامی ایران هستند. نظام ژئوپلیتیکی جهانی، دارای ماهیتی دیالکتی و پویاست که در نتیجه این پویایی، در دوره‌های زمانی مختلف ساختار جدیدی از قدرت با ابزار و نقشه نو چرخه قدرت را در دست گرفته و نظام نوینی را با فرمولی تازه شکل داده‌اند. جهان ژئوپلیتیکی دوره‌ای از نظم و بی‌نظمی، ثبات و بی‌ثباتی، امنیت و ناامنی، موازنه و یا عدم توازن را تجربه می‌کند. جهان کنونی در دوره «گذار ژئوپلیتیکی» قرار دارد، این دوره گذار بین دو نظم ژئوپلیتیکی قرار دارد. یکی از مختصات این دوران، افزایش نیروهای مرکزگرایز در نظام بین‌الملل است که در پرتو آن به موازات قدرت‌نمایی کنشگران غیردولتی،

ظهور مراکز چندگانه قدرت نیز شتاب یافته است که حاصل آن تغییر تدریجی شکل و ماهیت نظام بین‌الملل است، البته دولت‌ها و واحدهای سیاسی هنوز کنشگران اصلی سیاست جهانی محسوب می‌شوند. شرایط خاص و ساختارهای مختلف نظام منطقه‌ای جنوب غرب آسیا پس از دوران جنگ سرد سبب گسترش حضور بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای شد و این عوامل زمینه بی‌ثباتی، ائتلاف‌گرایی، شکل‌گیری معمای امنیت، گسترش تضادهای قومی و مذهبی را فراهم کرد. یافته‌های آن‌ها نشان می‌دهد پیشگیری از تهدیدهای امنیتی در آینده نیازمند درجه‌ای از حضور فعال ایران در مسائل امنیتی منطقه است. واقعیت‌های ژئوپلیتیکی و ویژگی‌های قومی، فرهنگی و مذهبی ایران به گونه‌ای است که امنیت ملی آن را به مسائل منطقه‌ای متصل می‌کند. چالش‌های نوظهور امنیتی بر وابستگی متقابل امنیتی ایران با کشورهای همسایه افزوده است. برای پیشگیری از تهدیدهای آینده، ایران خواهان افزایش نقش و حضور فعال در نظام سیاسی امنیتی و نیز فعالیت‌های اقتصادی - فرهنگی در سطح منطقه است. به هم پیوسته شدن مسائل نوظهور ژئوپلیتیکی و سیاسی جدید در منطقه، چالش‌ها و فرصت‌های جدیدی را برای ایران به همراه داشته است. دفع چالش‌های امنیتی جدید و بهره‌گیری از فرصت‌های فراهم‌شده، نیازمند درجه‌ای از حضور مؤثر ایران در مسائل سیاسی امنیتی منطقه‌ای است [۳].

۲. طلابکی در مقاله‌ای با عنوان بررسی و نقد سند الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت (به‌عنوان سند بالادستی نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران)، در پی پاسخ به این سؤال است: که آیا سند موجود به‌لحاظ شکلی و محتوایی در این جایگاه خطیر که آن را در سلسله‌مراتب حقوقی پس از قانون اساسی قرار می‌دهد، قرار دارد یا نیازمند اصلاح و ارتقا است؟ این مقاله با این فرضیه که جایگاه سند در نظام حقوقی در محتوا و نحوه نگارش آن تأثیر مستقیم دارد، با روش تحلیل انتقادی محتوای سند و مقایسه آن با اسناد یادشده، مدعی است که سند الگو به‌دلیل وجود آسیب‌ها و نقاط خلأ جدی در بخش‌های مختلف آن از جمله شباهت ساختاری و محتوایی با سیاست‌های کلی و عدم ابتکار در ارائه ادبیات متناسب با الگو به‌عنوان سند انتظار، نداشتن ارتباط و تناظر با مبانی، آرمان، رسالت و افق ترسیم‌شده در قانون اساسی، عدم توجه به اقتضائات تدوین و اعمال سند در چارچوب دولت اسلامی، عدم ترسیم ابعاد نظام اسلامی مطلوب محقق‌کننده و پیشران سند، عدم تبیین چارچوب جامعه اسلامی به‌عنوان مقدمه ایجاد تمدن نوین اسلامی و عدم تبیین مفاهیم حقوقی نیازمند تحول بنیادین از جمله تغییر ادبیات، تعریف مفاهیم از منظر حقوق اسلامی، تبیین ارتباط با سایر اسناد حقوقی، حذف بخش تدابیر (واگذاری آن به سیاست‌های کلی) و ... با تکیه بر فقه نظام و دانش حقوق اساسی است [۴].

۳. قادری حاجت و گل کرمی، در مقاله‌ای با عنوان بررسی و تحلیل نگرش ژئوپلیتیکی اسناد بالادستی آمایش سرزمین ایران با روش تحلیل محتوا، ۳۱ سند سیاست‌گذاری را بررسی کرده‌اند و ۱۷۶ بند سیاستی را در شش دسته محیط زیست، فعالیت، زیرساخت، نظام سکونتگاهی، فرهنگی و اجتماعی و اصول و سیاست‌ها شناسایی کرده‌اند. نتایج

نشان می‌دهد در مجموع اسناد بالادستی مطالعه‌شده ۷۸ بند سیاستی دارای نگرش ژئوپلیتیکی بوده است. اگرچه نگرش ژئوپلیتیکی در اسناد بالادستی آمایشی از سال ۱۳۷۷ در سیاست‌های کلی نظام در بخش انرژی آمده، ولی اهمیت این موضوع در سند جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین با ۶۳ گزاره ژئوپلیتیکی تثبیت شده است [۵].

۴. محمد نصر اصفهانی و همکاران در پژوهشی با عنوان بررسی و ارزیابی الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت به بررسی نقدهایی معطوف به فرایند تدوین سند و سپس نقدهای معطوف به نتیجه آن در سه بخش کاستی‌ها و نواقص پیشاتدوین الگو، اشکالات و خطاهای به‌وقوع پیوسته در نحوه و روند تدوین الگو و امکان‌پذیری اجرا و تحقق الگو پرداخته‌اند. نتیجه بررسی انجام‌شده حاکی از آن است که حداقل ۴۹ مورد کاستی، اشکال و خطا در فرایند تهیه و تنظیم الگو در سه مرحله مذکور رخ داده است. لذا ظاهراً سند منتشره متنی کاملاً مطلوب و بی‌نقص نبوده و به سادگی تحقق آن امکان‌پذیر نیست. و لازم است در فرصت دو ساله در نظر گرفته شده، نسبت به رفع کاستی‌ها و نواقص و همچنین اصلاح و تکمیل الگو با استمداد از فرهیختگان و نخبگان اقدام شود [۶].

۵. سید علی بدری و همکاران، در پژوهشی با عنوان تحلیل محتوای کیفی سیاست‌های فضایی توسعه روستایی کشور پس از انقلاب اسلامی به تحلیل جامع اسناد سیاست‌گذاری شامل برنامه‌های پنج ساله توسعه، سیاست‌های کلی این برنامه‌ها، قوانین و سیاست‌های کلی نظام تعداد ۳۳ سند معتبر با استفاده از شاخص‌های سیاست‌گذاری فضایی پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان داده است که جهت‌گیری تدوین سیاست‌های فضایی توسعه مناطق روستایی کشور به سوی عوامل برنامه و بودجه‌ریزی، ابعاد زیربنایی - کالبدی، اقتصادی و حمایت از مناطق عقب‌مانده است، در حالی که سهم عوامل اجتماعی، زیست‌محیطی و مشارکت سازمان‌های غیردولتی و بخش خصوصی در تدوین این برنامه‌ها اندک است [۷].

۶. پارسایی و همکاران، در پژوهشی با عنوان شناسایی عوامل ژئوپلیتیک مؤثر در سیاست خارجی از طریق بررسی نظریه‌های متعدد ۵۶ عامل ژئوپلیتیکی تأثیرگذار بر سیاست خارجی کشورها را شناسایی کرده‌اند که در هفت بخش شامل عوامل جغرافیایی، جمعیتی، اقتصادی، سیاسی، نظامی، بین‌المللی و علمی - برنامه‌ای دسته‌بندی می‌شوند [۸].

۷. یوسفی نژاد و عزتی، در مقاله‌ای به تحلیل محتوای برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران برنامه‌های سوم و چهارم بر مبنای نظریه توسعه استخراج‌شده از دیدگاه امام خمینی (ره) پرداخته‌اند. اما بررسی‌های صورت‌گرفته از برنامه‌های توسعه‌ای طراحی و تدوین‌شده در نظام جمهوری اسلامی نشان می‌دهد که طراحان و تدوین‌کنندگان این برنامه‌ها (سوم و چهارم) با تأثیرپذیری از الگوهای مسلطی همچون الگوی نئوکلاسیکی و بدون توجه به شرایط جامعه و با مقدم دانستن رشد بر توزیع به‌ویژه در برنامه چهارم به انتخاب گزینه رشد مبادرت ورزیده‌اند [۹].

۸. سید حسین میرجلیلی، در مقاله‌ای به تحلیل برنامه‌های توسعه، شاخص‌های اقتصادی و چالش‌های برنامه‌ریزی در ایران از ۱۹۷۹ تا ۲۰۲۲ پرداخته است. برنامه توسعه عملاً از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۸ وجود نداشته و طی سال‌های

۱۳۶۸ تا ۱۳۹۱، شش برنامه توسعه در ایران اجرا شده‌اند. ارزیابی برنامه‌های توسعه براساس عملکرد و نتایج شاخص‌های اقتصادی طی دوره نشان می‌دهد که رشد اقتصادی در طول برنامه‌های توسعه بی‌ثبات بوده و نرخ تورم دو رقمی بوده، شاخص‌های بهره‌وری و توزیع درآمد نوسان داشته است. در نتیجه چالش‌های برنامه‌ریزی در ایران شامل عدم درک مشترک مفاهیم اساسی برنامه‌های توسعه، چالش‌های برنامه جامع، تغییرات اساسی ناشی از شوک‌های بیرونی، بازه زمانی، ابتکارات موازی، شکست هماهنگی و نبود نهاد ارزیابی مستقل است [۱۰].

۹. سیدالله احمدی حاجی‌آبادیا و همکاران، در مقاله‌ای با عنوان تأثیر استراتژی توسعه بر رشد اقتصادی ایران: دیدگاه ساختاری جدید اقتصاد به آزمون فرضیه جدید اقتصاد ساختاری با توجه به تأثیر استراتژی توسعه بر رشد اقتصادی ایران که شاهد جنگ هشت ساله بوده و تحریم‌های شدیدی را متحمل شده، پرداخته‌اند. با توجه به اقتصاد ساختاری جدید، اگر یک کشور استراتژی مخالف مزیت نسبی را اتخاذ کند، عملکرد رشد ضعیفی خواهد داشت. برای داشتن یک رشد اقتصادی قوی، باید از مزیت نسبی پیروی از استراتژی استفاده کند که معمولاً شاخص انتخاب فناوری (TCI) به‌عنوان نماینده استراتژی توسعه استفاده می‌شود. براساس این شاخص، افزایش TCI به این معنی است که یک کشور در حال اجرای استراتژی نادیده گرفتن مزیت نسبی است. این رابطه با رویکرد آزمون کرانه‌های ARDL برآورد می‌شود. نتایجی که در آن ثبات آن‌ها بررسی می‌شود، تأثیر منفی اتخاذ استراتژی مزیت نسبی را بر رشد اقتصادی نشان می‌دهد که از فرضیه لین پشتیبانی می‌کند. به عبارت دیگر نشان داده شده است که با افزایش TCI، رشد اقتصادی به میزان قابل توجهی کاهش می‌یابد. بنابراین برای دستیابی به رشد اقتصادی باید نوعی استراتژی توسعه اتخاذ کرد که مبتنی بر پیگیری مزیت‌های نسبی باشد [۱۱].

با نگاهی به ماهیت و روش و مسئله پژوهش‌های یادشده مشخص می‌شود که پژوهش‌های مورد نظر تابع شرایط زمانی و نوع نگاه نویسندگان به مسائل بوده و پردازش سند چشم‌انداز از منظر ژئوپلیتیکی و در یک چارچوب اقدام راهبردی مورد توجه قرار نداده‌اند. پژوهش حاضر ناظر بر چنین خلأ پژوهشی به سرانجام رسیده است. این پژوهش برای اولین بار در یک چارچوب سیستماتیک با بررسی محیط داخلی و خارجی ایران در سرآغاز قرن پانزدهم در پی تعیین موقعیت اقدام راهبردی است. موقعیت اقدام راهبردی دستورالعمل‌های مواجهه با چالش‌های پیش رو را تعیین می‌کند. احصای گزاره‌های ژئوپلیتیکی مستخرج از سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و میزان آن‌ها با موقعیت اقدام راهبردی از مهم‌ترین تفاوت‌های پژوهش کنونی با مطالعات پیشین است.

۴. مبانی نظری

۴-۱. چشم‌انداز

در متون برنامه‌ریزی راهبردی تعاریف متعددی از چشم‌انداز موجود است که همگی بر تصویر مقصد نهایی استوار

است. در واقع چشم‌اندازسازی از ابزارهایی است که همگان به مؤثر بودن آن به‌خصوص برای بیان ادعایی در مورد آینده اشاره کرده‌اند. در آینده‌پژوهی، چشم‌اندازی که به‌طور مشترک در جمعی‌سازی به‌کار گرفته می‌شود، به‌عنوان یک مؤلفه اساسی در شکل‌دهی به اقدامات جمعی نگریسته می‌شود. چشم‌انداز در نگاه اول با مفهوم تصاویر، آینده و حتی سناریونویسی قرابت زیادی دارد. آشنایی بیش‌تر با این مفاهیم برای ارائه یک بحث در مورد تفاوت‌ها و جایگاه هر یک لازم است، به‌خصوص زمانی که در یک پروژه آینده‌پژوهی تصمیم به استفاده از این ابزار در کنار دیگر ابزارها گرفته شود؛ در این صورت، توجه به اصالت کارکردی هر مقوله دارای اهمیت مضاعف است. به‌طور خلاصه، هدف از سناریو را اگر آمادگی منطقی و عقلی برای شرایط آینده تصور کنیم، هدف و کارکرد چشم‌انداز، تأمین نیروی لازم برای یک حرکت جمعی به سوی تغییری است. تغییری که ممکن است در یک سناریونویسی اکتشافی و یا هنجاری باور کرده یا مستقیم در کارگاه تدوین چشم‌انداز بدان مشروعیت بخشیده شده است [۱۲]. چشم‌انداز توصیف روشن و فشرده‌ای است از سیمایی که فضای جغرافیایی در آینده و پس از به فعلیت درآمدن تمام توان‌های بالقوه‌اش پیدا می‌کند [۱۳]. اتحادیه ملی شهرداری‌های ایالات متحده چشم‌انداز را بیان وضعیت ایدئالی می‌داند که جامعه امید دارد در آینده به آن نائل آید [۱۴]. می‌توان تعریف چشم‌انداز را در قالب سه گزاره ذیل صورت‌بندی کرد:

— چشم‌انداز وصف روشن و فشرده‌ای است که می‌خواهیم در آینده طولانی‌مدت داشته باشیم.

— بیان ویژگی‌هایی است که به منطقه تصویرری قاب ادراک و متمایز می‌بخشد.

— مجموعه‌ای از ارزش‌هاست که تصمیم‌گیری‌های آتی را هدایت می‌کند [۱۵].

درواقع چشم‌انداز عبارت است از آینده‌ای واقع‌گرایانه، تحقق‌پذیر و جذاب که در قالب گزاره‌هایی خردمندانه درباره آینده و تفسیر آن‌ها به گونه‌ای که آگاهانه به عمل و نحوه پاسخ‌گویی به چالش‌های آینده، جهت دهد.

شکل ۱: رابطه چشم‌انداز و آینده

۴-۲. سند چشم‌انداز

سند چشم‌انداز، سندی است که ایده ایجاد ارزش‌ها یا وضعیت آینده یک سازمان یا یک کشور را بیان می‌کند. این

سند با دربر گرفتن تمام الزامات اصلی پیش‌بینی‌شده، طرح کلی برنامه‌ریزی برای دستیابی به اهداف منطبق با استعدادهای بومی را ترسیم می‌کند. سند چشم‌انداز یک کشور، برنامه‌ریزی برای توسعه را طبق مجموعه‌ای از معیارها که در بلندمدت هدف‌گذاری می‌شوند پیشنهاد می‌دهد [۷].

۴-۳. سند الگوی اسلامی ایران پیشرفت

الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت سندی بالادستی است که با دستور آیت‌الله خامنه‌ای، رهبر جمهوری اسلامی ایران، با هدف تبدیل ایران به خاستگاه «تمدن نوین اسلامی - ایرانی» در مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت تهیه شده است.

۴-۴. چالش ژئوپلیتیکی

عبارت است از ایجاد وضعیت برای یک دولت یا کشور بر پایه کاربری عوامل و متغیرهای جغرافیایی و ژئوپلیتیکی. به عبارتی متأثر کردن و منفعل کردن سیاست و استراتژی ملی دیگر کشورها با کاربرد عوامل و ارزش‌های جغرافیایی، یا کاربرد عوامل، عناصر و ارزش‌های جغرافیایی علیه کشورهای رقیب. کشورها و دولت‌ها برای ضربه زدن بر دشمن یا رقیب خود و یا محدودسازی قدرت مانور و عمل آن از ابزارها و روش‌های مختلف استفاده می‌کنند. یکی از روش‌ها و ابزارهای مهم، کاربرد ارزش‌ها و عناصر جغرافیایی علیه آن‌هاست. ارزش‌ها و عوامل جغرافیایی اعم از متغیر و ثابت، طبیعی و انسانی، مکانی و فضایی دارای طیف گسترده‌ای هستند که کاربرد یک یا تعدادی از آن‌ها علیه کشور رقیب یا حریف می‌تواند آن را به زانو در آورد و مواضع سیاسی وی را منفعل کند و سبب شود تا بازیگر سیاسی (دولت‌ها) خواست‌ها و اراده خود را بر آن تحمیل کند. هدف اولیه هر چالش ژئوپلیتیکی ایجاد انفعال در طرف مقابل به منظور تغییر رفتار آن است [۱۶].

۴-۵. فرصت ژئوپلیتیکی

ارزش‌ها و عوامل جغرافیایی اعم از متغیر و ثابت، طبیعی و انسانی، مکانی و فضایی دارای طیف گسترده‌ای است که کاربرد یک یا تعدادی از آن‌ها برای یک کشور می‌تواند سبب شود تا بازیگر خواست و اراده خود را با امکان اجرایی شدن بیشتری پیگیری کند. درواقع مجموعه عوامل ثابت و متغیر ژئوپلیتیکی را که بسترساز و مقدمه قدرت هر کشور هستند و به تولید قدرت و منزلت ژئوپلیتیکی کشور کمک می‌کنند می‌توان فرصت ژئوپلیتیکی معنا کرد [۱۶].

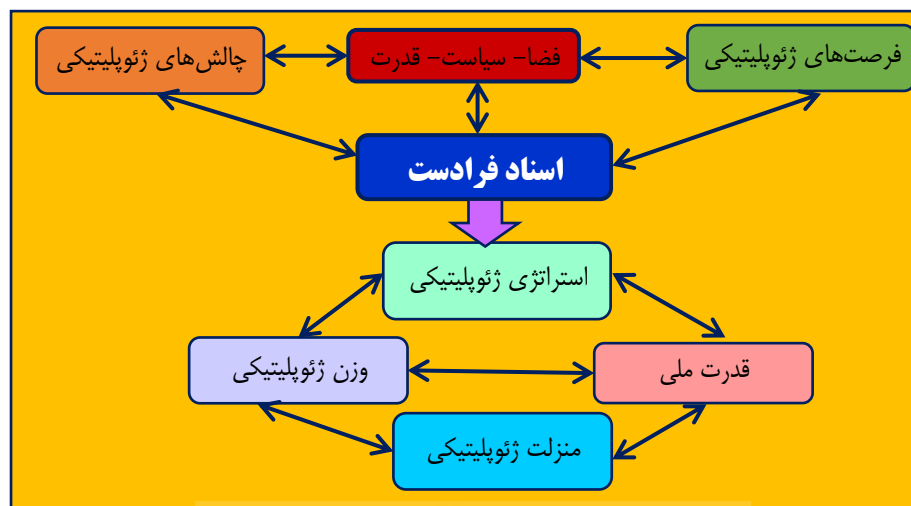
۶-۴. استراتژی ژئوپلیتیکی

در یک مفهوم عام استراتژی طرح کلی به کارگیری منابع برای رسیدن به موقعیت مطلوب است. اگرچه اهداف بنیادی استراتژی از سوی سیاست‌گذاران تعیین می‌شود، اما استراتژی است که ابزار نیل به هدف را در سطح وسیعی تعیین می‌کند. استراتژی علم و فن‌گزینش درست از منابع متنوع و محدود است. استراتژی با برخورداری ماهرانه با محیط فیزیکی از قدرت‌های آن بهره می‌گیرد و از نقاط ضعف آن پرهیز می‌کند. استراتژی نقش مهمی در موقعیت بازیگران در رسیدن به اهداف مورد نظر دارد.

استراتژی عبارت است از هنر به کارگیری قدرت برای دستیابی به اهداف و حفاظت از ارزش‌ها و منافع. از این جهت استراتژی ژئوپلیتیکی عبارت است از راهبرد و خط مشی متخذه از سوی یک دولت و یا سازمان و ائتلاف بین‌المللی علیه رقبای خود برای رسیدن به اهداف و منافع ملی با توجه به عوامل جغرافیایی [۱۶]. به عبارتی استراتژی ژئوپلیتیکی عبارت است از برنامه‌ها و خط مشی‌هایی مبتنی بر منابع جغرافیایی قدرت که بازیگران در مناسبات فروملی، ملی، منطقه‌ای و جهانی برای خود طراحی می‌کنند و در پیش می‌گیرند تا از طریق آن به اهداف و منافع خود دست یابند و از سوی دیگر دستیابی رقیب‌ها را به آن محدود کنند. به بیانی دیگر، به راهبردها و خط مشی‌های پیش روی بازیگران در مناسبات فروملی، ملی، منطقه‌ای و جهانی متناسب با منابع جغرافیایی قدرت جهت دستیابی به اهداف و منافع مورد نظر استراتژی ژئوپلیتیکی می‌گویند.

۷-۴. شالوده نظری

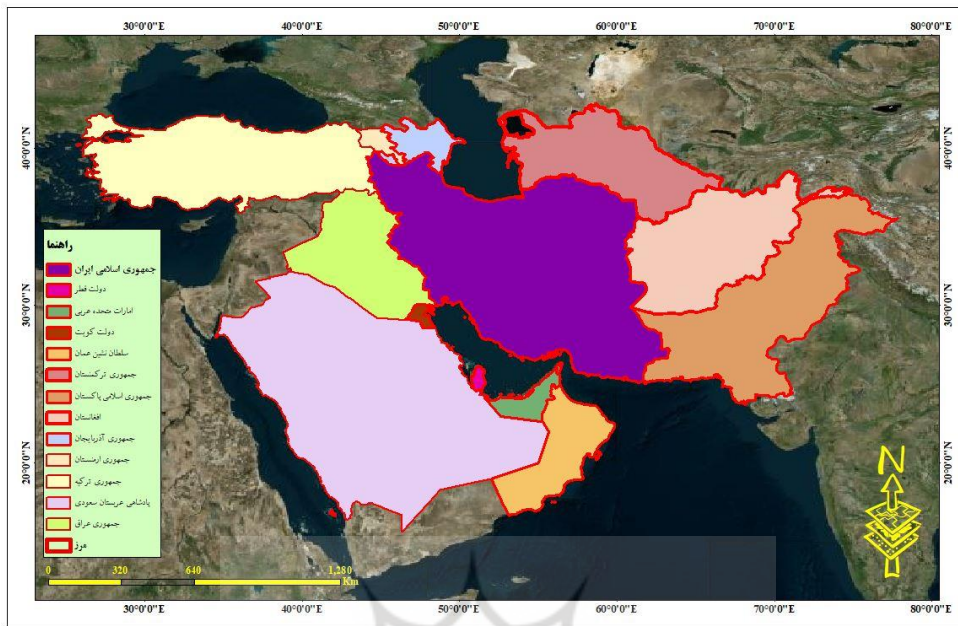
کشورها به‌عنوان پدیده‌های ژئوپلیتیکی تجلی‌گاه رابطهٔ تریالکتیکی سه مؤلفهٔ فضای جغرافیایی، سیاست و قدرت هستند که مدام با فرصت‌ها و متقابلاً چالش‌های ژئوپلیتیکی مواجهه می‌شوند. اندیشه‌ها و تدابیر چگونگی رفع چالش‌ها و بهره‌مندی از فرصت‌های ژئوپلیتیکی در قالب اسناد فرادست متأثر از واقعیت‌های فضایی و شرایط مسلط ناشی از تأثیرات چندجانبه، استراتژی ژئوپلیتیکی متناسب و مبتکرانه را ارائه می‌دهند. به عبارت دیگر استراتژی ژئوپلیتیکی برون‌داد روابط متقابل چندجانبه بین وضعیت هر کشوری در سوق به سمت چالش‌ها و فرصت‌های ژئوپلیتیکی طبق نقشه راه اسناد فرادست است. انتظار از استراتژی ژئوپلیتیکی، افزایش نقش عوامل قدرت‌ساز برای دستیابی به قدرت ملی مؤثر و کاهش نقش عوامل کاهندهٔ قدرت ملی در جهت کسب جایگاه ژئوپلیتیکی وزین است. نتیجه و هدف غایی چنین مکانیسمی برخورداری انسان‌ها و شهروندان کشور از منزلت ژئوپلیتیکی مطلوب است. مدل نظری زیر مبنای ساختار روابط شرح داده شده است.

شکل ۲: مدل نظری تحقیق

۸-۴. محیط‌شناسی ایران

کشور ایران در منطقه جنوب غربی آسیا، بین مدار ۲۵ درجه و ۳ دقیقه تا مدار ۳۹ درجه و ۴۷ دقیقه تا ۳۹ درجه و ۴۷ دقیقه عرضی شمالی و ۴۴ درجه و ۵ دقیقه تا ۶۳ درجه ۱۸ دقیقه طول شرقی نصف‌النهار گرینویچ قرار دارد. این کشور از شمال با کشورهای مستقل مشترک‌المنافع و دریای خزر، از شرق با کشورهای افغانستان و پاکستان از جنوب با دریای عمان و خلیج فارس و از غرب با کشورهای عراق و ترکیه محدود می‌شود. سرزمین ایران به دلیل قرار گرفتن در منطقه خاورمیانه به عنوان حد فاصل سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا از محوریت ارتباط منطقه‌ای برخوردار است. همچنین ایران با داشتن موقعیت بری و بحری، ارتباط با حوزه‌های متعدد ژئوپلیتیکی از جمله قرار گرفتن در بین دو حوزه بزرگ انرژی جهان (خلیج فارس و دریای خزر)، قرار گرفتن در تنگه استراتژیک هرمز، عبور لوله‌های مختلف نفت و گاز و قابلیت‌های ارتباطی ایران در حوزه‌های جاده‌ای، راه آهن، هوایی، الکترونیکی و... وجود کشورهای محصور در خشکی در مرزهای شمال کشور و همچنین نفوذ فرهنگی و تمدنی آن در حوزه‌های ژئوپلیتیکی پیرامون، حضور قدرت‌های برتر جهانی در همسایگی ایران و نفوذ در خاک همسایگان آن، از موقعیت ژئواستراتژیکی ویژه‌ای برخوردار است. علاوه بر این ایران از نظر جغرافیایی نیز در یکی از منحصربه‌فردترین موقعیت‌های ژئوآکونومیک جهان واقع شده است. از نظر منابع طبیعی ایران سومین ذخایر بزرگ شناخته‌شده نفت و دومین ذخایر بزرگ گاز طبیعی جهان را در اختیار دارد.

شکل ۳: نقشه ایران و همسایگان در جنوب غرب آسیا

۵. یافته‌های تحقیق

۵-۱. نقاط قوت و ضعف

۵-۱-۱. نقاط قوت

۱. موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک ایران.

۲. ژئوکالچر ویژه ایران (تمدن ایرانی و مذهب شیعه) و نفوذ فرهنگی - سیاسی در مناطق ژئوپلیتیکی و کشورهای مجاور.

۳. فرآوری ظرفیت‌های بی‌نظیر تنگه هرمز و سواحل مکران به‌عنوان کانون امیدبخش توسعه و امنیت آبی (هاب هوایی، پهنه آقیانوسی، گردشگری و پتانسیل‌های محلی توسعه).

۴. موقعیت گره‌گاهی ویژه، برخورداری از طیف وسیعی از مزیت‌های ژئوپلیتیکی و جغرافیایی مانند مسیر کریدوری و ارتباطی و دسترسی به آب‌های آزاد.

۵. برخورداری از پتانسیل‌های وابسته‌سازی کشورهای منطقه و جهان به پتانسیل‌های گره‌گاهی ایران؛ به‌عنوان پیشرانۀ مولد امنیت ژئوپلیتیکی.

۶. برخورداری از انرژی فسیلی و پتانسیل تولید انرژی‌های نو ظهور و پاک.

۷. تبدیل فرصت‌های دروازه‌ای ایران با رویکردهای آمایشی به موتور محرکه‌های توسعه داخلی و پیش‌نیازهای امنیت ژئوپلیتیکی.
۸. ظرفیت‌های گردشگری و تجاری.
۹. برخورداری از قدرت موشکی و پدافندی و نفوذ نظامی - امنیتی در مناطق ژئوپلیتیکی مجاور.
۱۰. وجود پتانسیل‌های کشاورزی، زیستی، دامداری و محصولات رقابتی صنعتی تأمین‌کننده نیاز ملی و صادراتی [۱۷].

۲-۱-۵. نقاط ضعف

۱. غفلت از ظرفیت‌های تمدن ایرانی و تمرکز حداکثری بر قلمرو شیعی.
۲. ضعف زیرساخت‌های جامع برای عضو اثرگذار در شبکه جریان‌های جهانی مانند اقتصاد جهانی علی‌رغم فرصت‌های روزافزون آن.
۳. تعدد همسایگان و قرارگیری در در موقعیت حائلی دویست ساله (تله حائلی) و فقدان راهبرد متوازن و متعادل با توجه به موقعیت حائل کشور.
۴. تمرکز بیشینه پتانسیل‌های هیدروکربنی در مجاورت خطوط مرزی و ضعف‌های فراوان از منظر پدافندی.
۵. ضعف سرمایه اجتماعی و عدم ورود و چرخش نخبگان در سطوح مدیریتی و اجرایی.
۶. ضعف توان جذب سرمایه و امنیت سرمایه‌گذاری و شرکت‌های بین‌المللی، عدم عضویت در اتحادیه‌های تجاری بین‌المللی و عدم شفافیت پولی و مالی.
۷. اقتصاد تک‌محصولی محصور در فضای ملی و آسیب‌پذیر از تحریم‌های خارجی.
۸. درگیری در منازعات و بحران‌های منطقه‌ای مختلف به‌عنوان زمینه‌های فراهم‌آورنده فرسایش نیرو.
۹. کم‌توجهی به استفاده از مزایای هات پوینت‌های در اختیار (تنگه هرمز، چابهار).
۱۰. انزوای ژئوپلیتیکی خودساخته و تحمیلی و ضعف مقبولیت منطقه‌ای جمهوری اسلامی [۱۷].

۲-۵. فرصت‌ها و تهدیدات

۱-۲-۵. فرصت‌ها

۱. افزایش زمینه‌های تعامل ایران با چین، روسیه و آمریکا با رویکرد عمل‌گرایانه با توجه به متحول بودن شرایط جهانی قدرت در دوره گذار ژئواستراتژیک.

۲. افزایش تقاضا و قیمت انرژی و برخورداری از موقعیت ویژه در کانون‌های هیدروکربنی و نیز خطوط انتقال انرژی.
۳. پر رنگ شدن پهنه‌های آبی و اقیانوسی به‌طور خاص اقیانوس هند در رقابت قدرت‌ها در نتیجه افزایش منزلت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی جنوب شرق ایران.
۴. فرصت یارگیری در سیستم‌های ژئوپلیتیکی منطقه‌ای در سایه افزایش سطح تعاملات و همکاری با کشورهای همسایه.
۵. گذار ساختار قدرت جهانی از یک قطبی هژمونی‌محور به یک نظام چندقطبی نامتوازن و شیفت ثقل قدرت جهانی به سمت شرق با محوریت چین (ایجاد فرصت برای ایران جهت تقویت جایگاه خود).
۶. افزایش قدرت چین و اهتمام آمریکا برای مهار آن در نتیجه کاهش تمرکز بر آسیای جنوب غربی و کاسته شدن از فشار علیه ایران.
۷. دارا بودن نقشه صفحه ثابت آسیای باختری با ماهیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی.
۸. افزایش نرخ رشد روندهای تکنولوژیکی از جمله فراگیر شدن ارزش‌های مجازی و تقویت کارایی تهدیدات سایبری در نتیجه ایجاد فرصت برای ایران در جهت ایجاد توان نامتقارن خود در مقابل آمریکا.
۹. شکل‌گیری مقاومت‌های سازه‌ای و ساختاری در مقابل نظم مطلوب غرب.
۱۰. برخورداری از موقعیت کانونی و مرکزی در سیستم ژئوپلیتیک منطقه‌ای [۱۷].

۲-۵. تهدیدات

۱. وجود بحران‌های زیست‌محیطی و کمبود آب و مشکلات ناشی از حق‌آبه رودخانه‌های مرزی (افغانستان در شرق، عراق در غرب).
۲. چالش‌های ژئوپلیتیکی و امنیتی منطقه‌ای و مجاورت گسل‌های ژئواستراتژیک (کمربندهای زایش بحران) مانند (همکاری اسرائیل و آذربایجان)، (همسایگی با افغانستان).
۳. درگیری با قدرت‌های مؤثر منطقه‌ای در جنگ‌های نیابتی.
۴. بازساخت بازی بزرگ جدید و موقعیت حائلی ایران بر پایه رقابت‌های چین، روسیه و آمریکا.
۵. یکپارچگی و تسلط ارزش‌های غربی در مقیاس کروی در ابعاد فرهنگی و ارزشی همچنین تسلط دنیای غرب بر ر سانه‌های دیجیتالی و غیره.
۶. تسلط غرب به صورت عام و آمریکا به صورت خاص بر ساختارهای مالی و بانکی.
۷. حذف ایران از شاهراه‌های اصلی در سایه قراردادهای عربی - عبری.

۸. رقابت ایدئولوژیک چهار ستونه در منطقه (شیعه ایران، وهابی عربستان، اخوانی ترکیه، عبری اسرائیل).
۹. عدم برنامه‌ریزی برای حضور بلندمدت در مناطق نفوذ ژئوپلیتیکی از طریق نفوذ غیرنظامی مانند ایجاد بازار صادرات محصولات و وابستگی اقتصادی و شکاف‌های سیاسی روزافزون در مناطق نفوذ.
۱۰. کم‌اثر شدن نقش ایران در بازار جهانی انرژی و وابستگی به چین در فروش انرژی [۱۷].

۳-۵. ماتریس عوامل داخلی

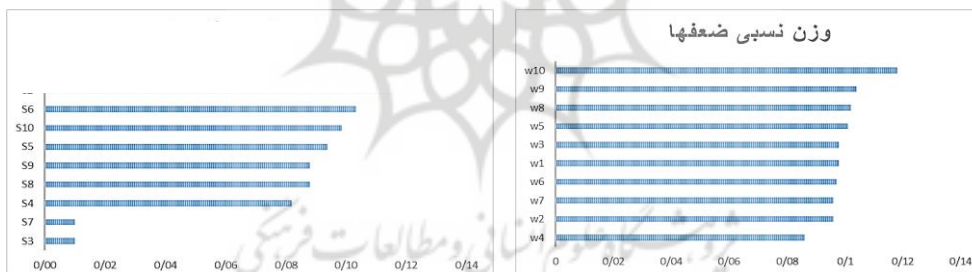
درجه‌بندی عوامل داخلی نقاط قوت و نقاط ضعف براساس طیف لیکرت ۵ درجه‌ای صورت گرفته و از پاسخ‌های متخصصان میانگین اخذ شده و سپس براساس نرم خطی ضریب اهمیت آن‌ها مشخص شده است. سپس براساس طیف چهار درجه‌ای رتبه‌بندی اعمال شده است که ضعف اساسی و ضعف به ترتیب با امتیاز یک و دو سنجیده شدند و معیار قدرت و قدرت اساسی با امتیاز عددی سه و چهار مورد سنجش قرار گرفتند. در مرحله آخر برای تعیین امتیاز نهایی هر یک از عوامل (معیارها) رتبه‌ها در وزن یا ضریب اهمیت ضرب شده و امتیاز نهایی هر عامل از این طریق محاسبه شدند و برای تعیین جایگاه عوامل داخلی در محور سوات تمام امتیازهای عوامل ضعف‌ساز و قوت با هم جمع و تقسیم بر ۱۰۰ شدند.

جدول ۱: عوامل داخلی شامل نقاط قوت و ضعف دورنی

امتیاز	رتبه	وزن نسبی	عوامل داخلی (قوت)
۰.۴۷۸۷۳۳	۴	۰.۱۱۹	موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک ایران.
۰.۴۴۵۷۴۵	۴	۰.۱۱۴	ژئوکالچر ویژه ی ایران (تمدن ایرانی و مذهب شیعه) و نفوذ فرهنگی- سیاسی در مناطق ژئوپلیتیکی و کشور های مجاور.
۰.۳	۳	۰.۰۸	برخورداری از انرژی فسیلی و پتانسیل تولید انرژیهای نو ظهور و پاک.
۰.۴۴۵۷۴۵	۳	۰.۱۱۹	وجود پتانسیل های کشاورزی- زمستی، دامداری و محصولات رقابتی صنعتی تأمین کننده ی نیاز ملی و صادراتی.
۰.۲۸۰۸۵۱	۳	۰.۰۹۳۶	ظرفیتهای گردشگری و تجاری.
۰.۴۳۷۶۶۶	۴	۰.۱۲۲	موقعیت گره گاهی ویژه ، برخورداری از طیف وسیعی از مرتبههای ژئوپلیتیکی و جغرافیایی مانند مسیر کرندوری و ارتباطی و دسترسی به آبهای آزاد.
۰.۴۳۷۶۶۶	۴	۰.۱۲۲	برخورداری از پتانسیلهای وابسته سازی کشورهای منطقه و جهان به پتانسیل های گره گاهی ایران؛ به عنوان پیشترانه مولد امنیت ژئوپلیتیکی.
۰.۴۳۷۶۶۶	۴	۰.۱۲۲	فرآوری ظرفیت های بی نظیر تنگه هرمز و سواحل مکران به عنوان کانون امید بخش توسعه و امنیت آبی (هاب هوایی، پهنه اقیانوسی، گردشگری و پتانسیلهای محلی توسعه).
۰.۲۶۳۲۹۸	۳	۰.۰۸۷۸	برخورداری از قدرت موشکی و پدافندی و نفوذ نظامی-امنیتی در مناطق ژئوپلیتیکی مجاور.
۰.۴۹۵۲۳	۳	۰.۰۹۸۴	پتانسیل تبدیل فرصتهای دروازه ای ایران با رویکردهای آمایشی به موتور محرکه های توسعه داخلی و پیش تیارهای امنیت ژئوپلیتیکی.
جمع امتیاز قوت ها			۲.۵۲۸۲
امتیاز	رتبه	وزن نسبی	عوامل داخلی (ضعف)
۰.۰۹۸	۱	۰.۰۹۸	انزوای ژئوپلیتیکی خودساخته و تحمیلی و ضعف مشروعیت منطقه ای
۰.۱۹۲	۲	۰.۰۹۶	تعدد همسایگان و فرارگیری در در وضعیت حاد دوپست ساله (تله حاد) و فقدان راهبرد متوازن و متعادل با توجه به موقعیت حائل کشور.
۰.۰۹۸	۱	۰.۰۹۸	کم توجهی به استفاده از مزایای هات پوینت های در اختیار(تنگه هرمز) (چابهار).
۰.۱۷۲	۲	۰.۰۸۶	تمرکز بیشینه پتانسیلهای هیدروکربنی در مجاورت خطوط مرزی و ضعف های فراوان از منظر پدافندی.
۰.۰۱	۱	۰.۰۱	درگیری در منازعات و بحران های منطقه ای مختلف به عنوان زمینه های فراهم آورنده فرسایش نیرو.
۰.۱۹۴	۲	۰.۰۹۷	غفلت از ظرفیت های تمدن ایرانی و تمرکز حداکثری بر قلمرو شیعی.
۰.۱۹۲	۲	۰.۰۹۶	ضعف زیرساختهای جامع برای حضور اثر گذار در شبکه جریان های جهانی مانند اقتصاد جهانی علیرغم فرصتهای روز افزون آن
۰.۰۲	۱	۰.۰۲	اقتصاد تک محصولی محصور در فضای ملی و آسیب پذیر از تحریم های خارجی.
۰.۰۴	۱	۰.۰۴	ضعف توان جذب سرمایه و امنیت سرمایه گذاری و شرکت های بین المللی، عدم عضویت در اتحادیه های تجاری بین المللی و عدم شفافیت پولی و مالی.
۰.۱۸	۱	۰.۱۸	ضعف سرمایه اجتماعی و عدم ورود و چرخش نخبگان در سطوح مدیریتی و اجرایی.
جمع امتیاز ضعیفها			۱.۲۷۱
جمع امتیاز عوامل داخلی (جمع امتیاز نقاط ضعف و قوت تقسیم بر صد)			۰.۰۴۹

همانطور که داده‌ها مستخرج از رأی نخبگان در قالب عوامل داخلی نشان می‌دهد، در نقاط قوت موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک ایران، ژئوکالچر ویژه ایران (تمدن ایرانی و مذهب شیعه) و نفوذ فرهنگی - سیاسی در مناطق ژئوپلیتیکی و کشورهای مجاور و موقعیت گره‌گامی ویژه، برخورداری از طیف وسیعی از مزیت‌های ژئوپلیتیکی و جغرافیایی مانند مسیر کریدوری و ارتباطی و دسترسی به آب‌های آزاد بیشترین امتیاز ممکن را به‌دست آورده‌اند. همچنین در قالب نقاط قوت گزاره‌های برخورداری از انرژی فسیلی و پتانسیل تولید انرژی‌های نوظهور و پاک و برخورداری از پتانسیل‌های وابسته‌سازی کشورهای منطقه و جهان به پتانسیل‌های گره‌گامی ایران، به‌عنوان پیشرانۀ مولد امنیت ژئوپلیتیکی کم‌ترین امتیاز ممکن را به‌دست آورده‌اند که در قالب نمودار ۱ به نمایش درآمده است.

در نقاط ضعف سرمایه اجتماعی و عدم ورود و چرخش نخبگان در سطوح مدیریتی و اجرایی، اقتصاد تک‌محصولی محصور در فضای ملی و آسیب‌پذیر از تحریم‌های خارجی و فقدان توان جذب سرمایه و امنیت سرمایه‌گذاری و شرکت‌های بین‌المللی، عدم عضویت در اتحادیه‌های تجاری بین‌المللی و عدم شفافیت پولی و مالی بیشترین امتیاز ممکن را به‌دست آورده‌اند که نشان از آسیب‌پذیری جدی کشور در این حوزه است. همچنین در قالب نقاط ضعف گزاره‌های تمرکز بیشینه پتانسیل‌های هیدروکربنی در مجاورت خطوط مرزی و ضعف‌های فراوان از منظر پدافندی، تعدد همسایگان و قرارگیری در وضعیت حائل دویست ساله (تله حائل) و فقدان راهبرد متوازن و متعادل با توجه به موقعیت حائل کشور کم‌ترین امتیاز ممکن را به‌دست آورده‌اند که این امر در قالب نمودار ۱ به نمایش درآمده است.

نمودار ۲: وزن نسبی قوت‌ها

نمودار ۱: وزن نسبی ضعف‌ها

۴-۵. ماتریس عوامل خارجی

درجه‌بندی عوامل خارجی نقاط فرصت و تهدید براساس طیف لیکرت ۵ درجه‌ای صورت گرفته و از پاسخ‌های متخصصان میانگین اخذ شده و سپس براساس نرم خطی ضریب اهمیت آن‌ها مشخص شده است. سپس براساس طیف چهار درجه‌ای رتبه‌بندی اعمال شده که تهدید اساسی و تهدید به ترتیب با امتیاز یک و دو سنجیده شده‌اند و معیار فرصت و فرصت اساسی با امتیاز عددی سه و چهار مورد سنجش قرار گرفتند. در مرحله آخر برای تعیین امتیاز نهایی هر یک از عوامل (معیارها) رتبه‌ها در وزن یا ضریب اهمیت ضرب و امتیاز نهایی هر عامل از این طریق محاسبه

شدند و برای تعیین جایگاه عوامل خارجی در محور سوات تمام امتیازهای عوامل فرصت‌ساز و تهدید با هم جمع و تقسیم بر ۱۰۰ شدند.

جدول ۲: عوامل خارجی شامل فرصت‌ها و تهدیدهای بیرونی

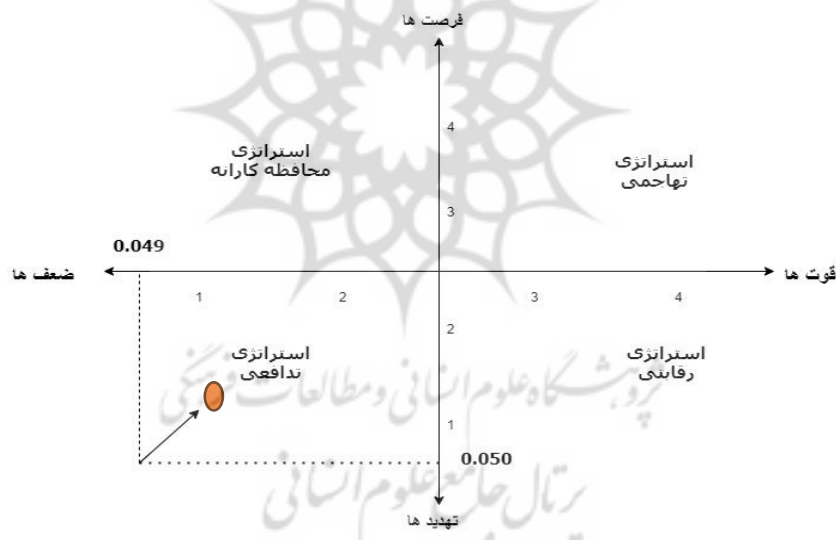
عوامل خارجی (فرصت‌ها)			
امتیاز	رتبه	وزن نسبی	
۰.۴۳۶۸	۴	۰.۲۳۱	گذار ساختار قدرت جهانی از یک قطبی هژمونی محور به یک نظام چند قطبی تا متوازن و شبیه نقل قدرت جهانی به سمت شرق با محوریت چین (ایجاد فرصت برای ایران جهت تقویت جایگاه خود).
۰.۴۳۸۳	۳	۰.۰۹۸	افزایش قدرت چین و اهتمام آمریکا برای مهار آن در نتیجه کاهش تمرکز بر آسیای جنوب غربی و کاسته شدن از فشار علیه ایران.
۰.۴۳۷۹	۴	۰.۰۹۵	پر رنگ شدن پهنه های آبی و اقیانوسی به طور خاص اقیانوس هند در رقابت قدرت‌ها در نتیجه افزایش منزلت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی جنوب شرق ایران.
۰.۴۳۷۳	۳	۰.۰۹۳	شکل گیری مقاومت های سازه ای و ساختاری در مقابل نظم مطلوب غرب.
۰.۴۳۷۱	۴	۰.۰۹۲	برخورداری از موقعیت کانونی و مرکزی در سیستم ژئوپلیتیک منطقه ای
۰.۴۳۴۵	۴	۰.۰۸۶	فرصت پاراگری در سیستم های ژئوپلیتیک منطقه ای در سایه افزایش سطح تعاملات و همکاری با کشور های همسایه.
۰.۴۳۷۳	۴	۰.۰۹۵	افزایش تقاضا و قیمت انرژی و برخورداری از موقعیت ویژه در کانون های هیدروکربنی و نیز خطوط انتقال انرژی.
۰.۴۳۵۷	۴	۰.۰۹۳	افزایش زمینه های تعامل ایران با چین، روسیه و آمریکا با رویکرد عملگراییانه با توجه به متحول بودن شرایط جهانی قدرت در دوره گذار ژئواستراتژیک.
۰.۴۳۴۵	۴	۰.۰۹۲	افزایش نرخ رشد روندهای تکنولوژیکی از جمله فراگیر شدن ارزهای مجازی و تقویت کارایی تهدیدات سایبری در نتیجه ایجاد فرصت برای ایران در جهت ایجاد توان نامتوازن خود در مقابل آمریکا.
۰.۴۳۴۶	۳	۰.۰۹۸	دراپودن نقشه صحنه ثبات آسیای باختری با ماهیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیکی.
جمع امتیاز فرصت‌ها			
۲.۵۴			
عوامل خارجی (تهدیدها)			
امتیاز	رتبه	وزن نسبی	
۰.۱۸۶۴	۲	۰.۰۹۶	بازساخت بازی بزرگ جدید و موقعیت حائمی ایران بر پایه رقابت های چین، روسیه و آمریکا.
۰.۱۹۷۸	۲	۰.۰۹۸	جانشین های ژئوپلیتیک و امنیتی منطقه ای و مجاورت گسلهای ژئواستراتژیک (کمربند های زایش بحران) مانند (همکاری اسرائیل و آذربایجان) (همسایگی با افغانستان).
۰.۲۴۷۱	۲	۰.۰۷	وجود بحران های زیست محیطی و کمبود آب و مشکلات ناشی از حق آبه رودخانه های مرزی (افغانستان در شرق، عراق در غرب).
۰.۱۹۳۱	۲	۰.۰۹۷	درگیری با قدرت های موثر منطقه ای در جنگ های نیابتی.
۰.۱۷۸۳	۱	۰.۰۷۸	تسلط غرب به صورت عام و آمریکا به صورت خاص بر ساختار های مالی و بانکی.
۰.۱۵۸۳	۱	۰.۰۵۹	رقابت چهار ستونه در منطقه (ایران- عربستان- ترکیه- اسرائیل).
۰.۱۷۳۵	۱	۰.۰۷	کم اثر شدن نقش ایران در بازار جهانی انرژی و وابستگی به چین در فروش انرژی.
۰.۱۷۱۸	۱	۰.۰۷۱	حذف ایران از شاهراه های اصلی در سایه رقابتهای کریدوری.
۰.۱۶۹۱	۱	۰.۰۶۷	عدم برنامه ریزی برای حضور بلند مدت در مناطق نفوذ ژئوپلیتیک از طریق نفوذ غیر نظامی مانند ایجاد بازار صادرات محصولات و وابستگی اقتصادی و شکاف های سیاسی روز افزون در مناطق نفوذ.
۰.۱۷۴۵	۲	۰.۰۷۳	یکپارچگی و تسلط ارزشهای غربی در مقیاس گروی در ابعاد فرهنگی و ارزشی همچنین تسلط دنیای غرب بر رسانه های دیجیتال و غیره.
جمع امتیاز تهدیدها			
۱.۴۷			
جمع امتیاز عوامل خارجی (جمع امتیاز فرصت‌ها و تهدیدات تقسیم بر صد)			
۰.۵۰۲			

همان‌طور که داده‌ها مستخرج از رأی نخبگان در قالب عوامل خارجی فرصت‌ها نشان می‌دهد، در فرصت‌ها افزایش زمینه‌های تعامل ایران با چین، روسیه و آمریکا با رویکرد عملگراییانه با توجه به متحول بودن شرایط جهانی قدرت در دوره گذار ژئواستراتژیک، افزایش تقاضا و قیمت انرژی و برخورداری از موقعیت ویژه در کانون‌های هیدروکربنی و نیز خطوط انتقال انرژی و پررنگ شدن پهنه‌های آبی و اقیانوسی به‌طور خاص اقیانوس هند در رقابت قدرت‌ها در نتیجه افزایش منزلت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی جنوب شرق ایران بیشترین امتیاز ممکن را به‌دست آورده‌اند. همچنین در قالب فرصت‌ها گزاره‌های برخورداری از موقعیت کانونی و مرکزی در سیستم ژئوپلیتیک منطقه‌ای و شکل‌گیری مقاومت‌های سازه‌ای و ساختاری در مقابل نظم مطلوب غرب کم‌ترین امتیاز ممکن را به‌دست آورده‌اند. در تهدیدها تسلط غرب به صورت عام و آمریکا به‌صورت خاص بر ساختارهای مالی و بانکی، حذف ایران از شاهراه‌های اصلی در سایه رقابت‌های کریدوری و رقابت چهار ستونه در منطقه (ایران، عربستان، ترکیه و اسرائیل) بیشترین امتیاز ممکن را به‌دست آورده‌اند. همچنین در قالب تهدیدها یکپارچگی و تسلط ارزش‌های غربی در مقیاس گروی در ابعاد فرهنگی و ارزشی همچنین تسلط دنیای غرب بر رسانه‌های دیجیتال و غیره و ایران بر پایه رقابت‌های چین، روسیه و آمریکا کم‌ترین امتیاز ممکن را به‌دست آورده‌اند که این امر در قالب دو نمودار (۳ و ۴) به نمایش درآمده است.

۵-۵. تعیین موقعیت اقدام راهبردی

همان گونه که در شکل ۴ مشخص شده است جمع امتیاز عوامل داخلی برابر با ۰.۰۴۹ مجموع امتیاز عوامل خارجی برابر با ۰.۰۵۰ شده است که نشان از قرارگیری ایران در ناحیه استراتژی تدافعی است.

شکل ۴: دستگاه مختصات تعیین موقعیت اقدام راهبردی

۵-۶. انتخاب راهبردها با جذابیت بالا

پس مشخص شدن موقعیت کشور که در شکل ۴ مشاهده می‌شود و براساس امتیازات کسب‌شده موقعیت کشور در محور مختصات سوات نیازمند استراتژی تدافعی است؛ یعنی کاهش ضعف‌های کشور با استفاده از نقاط قوت و فرصت‌ها و دوری‌گزینی از تهدیدات. از این رو استراتژی‌های با جذابیت بالا در قالب جدول ۳ ارائه شده است:

جدول ۳: استراتژی متناسب با موقعیت اقدام راهبردی

استراتژی های نهایی با جذابیت بالا	
WT1	رفع چالش های ژئوپلیتیکی با بهره ورسازی منافع، قابلیت ها و عمل به تعهدات منطقه ای و بین المللی.
WT2	کاهش درگیری های نیابتی با استفاده از ظرفیت های ژئوکالچری ایران.
WT3	استفاده از ظرفیت های گره گاهی ایران برای ایجاد زیرساخت های فضای جریان ها.
WT4	افزایش زمینه های تعامل با محورهای قدرت ایالات متحده - اروپا و چین - روسیه برای خروج از موقعیت حائل.
WT5	استفاده از الگوی شراکت سهامی برای صادرات منابع هیدروکربنی مشترک در فضاهای مرزی.
WT6	استفاده از فرصت یارگیری در سیستم های ژئوپلیتیکی منطقه ای در جهت افزایش صلح و ثبات در جنوب غرب آسیا.
WT7	استفاده از ظرفیت های سواحل مکران و تنگه هرمز در ایندیواسفیک برای حضور در شبکه اقتصاد جهانی.
WT8	کاهش ریسک های ژئوپلیتیکی ملی و افزایش ثبات و پایداری ژئوپلیتیکی برای توسعه توریسم.
WT9	چرخش گسترده نخبگان در مدیریت سیاسی کشور و افزایش سرمایه اجتماعی.
WT10	تحقق امنیت ژئوپلیتیکی و بقای کشور با داشتن استراتژی ژئوپلیتیکی.

۵-۶. گزاره های ژئوپلیتیکی مستخرج از سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

گزاره های ژئوپلیتیکی با توجه به هدف تحقیق شامل مجموعه ای از معیارها و عوامل تعیین کننده بقا، قدرت ملی، مناسبات ژئوپلیتیکی برون گرایانه با دیگر کشورها از درگاه قدرت و غیره هستند [۵].

گزاره های ژئوپلیتیکی را می توان اصول مبنای اقدامات استراتژیکی کشور جهت دستیابی به الگوی پیشرفت و توسعه قلمداد کرد. در این تحقیق گزاره ها از سند مرجع الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت احصا شده اند و در بررسی صورت گرفته از سند الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، بین ۳۷ اصول عملی که بایسته های حرکت به سوی چشم انداز و کاربست تدابیر قلمداد می شوند، سه مورد گزاره ژئوپلیتیکی تشخیص داده شدند. همچنین از بین ۵۱ تدبیر یا اقدام عملی دستیابی به افق پیشرفت اسلامی ایرانی ۱۲ مورد به عنوان گزاره های ژئوپلیتیکی دسته بندی و در قالب جدول ۴ ارائه شده اند.

جدول ۴: گزاره های ژئوپلیتیکی مستخرج از سند الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت

ردیف	گزاره های ژئوپلیتیکی	ارجاع به سند
۱	حفظ تمامیت ارضی و صیانت و ارتقای امنیت و اقتدار کشور و کرامت ملت	(مورد بیست و پنجم، اصول عملی سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۱۴۰۲: ۱۴).
۲	عزت، حکمت و مصلحت در روابط بین المللی و استکبارستیزی، مرزبندی با دشمن، مقاومت و حمایت از محرومان و مستضعفان	(مورد بیست و هفتم و بیست و هشتم، اصول عملی سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۱۴۰۲: ۱۴).
۳	احیای ظرفیت های تمدنی زبان و ادبیات فارسی در گستره فرهنگی فارسی زبانان و بالندگی آن در تراز زبان های جهانی دانش و فرهنگ و	(بند پنجم، اقدام های اساسی سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۱۴۰۲: ۱۷).

ردیف	گزاره‌های ژئوپلیتیکی	ارجاع به سند
۴	احیاء و گسترش الگوها و نمادهای اسلامی ایرانی به‌ویژه در پوشش، معماری و شهرسازی با رعایت ویژگی‌های اقلیمی و بومی و حفظ گونه‌گونی فرهنگی در پهنه پیشرفت اسلامی ایرانی، (۱۴۰۲: ۱۷).	(بند ششم، اقدام‌های اساسی سند الگوی سرزمینی)
۵	افزایش توان رقابت و سهم کارآفرینان در قلمروهای رقابت‌پذیر اقتصادی و اجتماعی مولد و نوسازی دانش‌بنیان مجموعه‌های بزرگ صنعتی و کشاورزی و خدماتی با هدف رقابت‌پذیری جهانی	(بند سیزدهم، اقدام‌های اساسی سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، (۱۴۰۲: ۱۸).
۶	تحول و بالندگی دیپلماسی اقتصادی کشور، به‌منظور دستیابی به فناوری‌های پیشرفته، نقش‌آفرینی در چرخه تولید و نوآوری فراملی، جذب سرمایه‌گذاری خارجی، توسعه تجارت منطقه‌ای و بین‌المللی به‌خصوص در بخش انرژی و بازار جهانی حلال و حمایت از صادرات تولیدات داخلی با ارزش افزوده فراوان	(بند چهاردهم، اقدام‌های اساسی سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، (۱۴۰۲: ۱۸).
۷	ارتقای دانش و توسعه بومی و تأمین امنیت و تاب‌آوری زیرساخت، فناوری و خدمات فضای مجازی با مشارکت مردمی و همکاری‌های بین‌المللی در تراز کشورهای پیشروی جهان	(بند پانزدهم، اقدام‌های اساسی سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، (۱۴۰۲: ۱۸).
۸	کاهش مستمر سقف صادرات مواد خام و جایگزینی آن با زنجیره پیشرونده تولید ارزش افزوده ملی	بند بیست و دوم، اقدام‌های اساسی (سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، (۱۴۰۲: ۱۸).
۹	بهینه‌سازی مصرف آب و انرژی، حفظ هوای پاک، حفاظت و بهره‌برداری پایدار از محیط زیست و منابع حیاتی هم‌چون خاک، آب، جنگل، مراتع و تنوع زیستی و انجام فعالیت‌های زیربنایی، اقتصادی و اجتماعی به فراخور ظرفیت‌های بوم‌شناختی با رعایت حقوق و اخلاق زیست‌محیطی بر پایه آموزه‌های اسلامی،	(بند بیست و چهارم، اقدام‌های اساسی سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، (۱۴۰۲: ۱۹).
۱۰	برقراری نظام حکمرانی آب کشور براساس مدیریت یکپارچه منابع آب در حوضه آبریز و گسترش استفاده از آب‌های نامتعارف، با رویکرد مدیریت تقاضا و تخصیص و مشارکت بهره‌برداران در مدیریت چرخه آب	(بند بیست و پنجم، اقدام‌های اساسی سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، (۱۴۰۲: ۱۹).
۱۱	فعال‌سازی موقعیت ارتباطی ایران و قابلیت‌های سرزمینی از رهگذر زیرساخت‌های پیشرفته برای تبدیل کشور به چهار راه ارتباطات بین‌المللی و قطب علمی، فناوری، اقتصادی و گردشگری با محوریت مراکز هویت‌ساز	(بند بیست و هفتم، اقدام‌های اساسی سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، (۱۴۰۲: ۱۹).
۱۲	نهادینه‌سازی تقسیم کار ملی با توجه به استعدادهای طبیعی و آفرینش مزیت‌های جدید در همه مناطق و ایجاد حلقه‌های هم‌افزای اقتصادی منطقه‌ای و گسترش پیوندها و روابط میان مناطق شهری، روستایی و عشایری به‌منظور تقویت نقش آن‌ها در تولید و صادرات	(بند بیست و هشتم، اقدام‌های اساسی سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، (۱۴۰۲: ۱۹).
۱۳	بسترسازی برای پراکندگی متعادل جمعیت و توازن منطقه‌ای بر پایه توانمندی‌های سرزمینی و اصول آمایش با تخصیص امکانات و تشویق و آسان‌سازی سرمایه‌گذاری و شکوفاسازی مناطق کم‌تر برخوردار با اولویت نواحی مرزی به‌ویژه سواحل و جزایر جنوبی	(بند بیست و نهم، اقدام‌های اساسی سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، (۱۴۰۲: ۱۹).
۱۴	تقویت توان بازدارندگی مؤثر، پیشگیری از تهدید بر ضد جمهوری اسلامی ایران، تأمین امنیت و دفاع همه‌جانبه و مردم‌محور و پیش‌کنشگر بر پایه اشراف اطلاعاتی، گسترش	(بند چهل و ششم، اقدام‌های اساسی سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، (۱۴۰۲: ۲۱).

ردیف	گزاره‌های ژئوپلیتیکی	ارجاع به سند
	بسیج مردمی، بهبود قدرت دفاعی، و خوداتکایی در فناوری‌های برتری‌بخش و اقتدارآفرین دفاعی	
۱۵	ایفای نقش محوری در هندسه قدرت در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی، گسترش عمق راهبردی، تقویت جبهه مقاومت و تحول‌آفرینی در نظام‌های بین‌المللی بر پایه ارزش‌های انقلاب اسلامی	(بند چهل و هشتم، اقدام‌های اساسی سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۱۴۰۲: ۲۱).
۱۶	تعامل با ادیان الهی و تقریب مذاهب اسلامی و افزایش همگرایی و همبستگی مسلمانان با تأکید بر همسانی‌های دینی و پرهیز از اهانت به مقدسات یکدیگر و رفتارها و سیاست‌های تفرقه‌انگیز و گسترش روابط فرهنگی و اقتصادی و سیاسی میان مسلمانان	(بند چهل و نهم، اقدام‌های اساسی سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۱۴۰۲: ۲۱).
۱۷	گسترش خردگرایی همراه با روحیه جهادی در جهان اسلام، استکبارستیزی، پشتیبانی از جنبش‌های اسلامی و نهضت‌های آزادی‌بخش، و بازپس‌گیری حقوق مردم فلسطین	(بند پنجاهم، اقدام‌های اساسی سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۱۴۰۲: ۲۱).
۱۸	تأکید بر چند جانبه‌گرایی و منطقه‌گرایی، گسترش دیپلماسی عمومی و کمک به نهادمندی امنیت و حکمیت و صلح عادلانه منطقه‌ای و بین‌المللی	(بند پنجاه و یکم، اقدام‌های اساسی سند الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۱۴۰۲: ۲۱).

منبع: [۱۸]

۶. تحلیل و نتیجه‌گیری: انطباق گزاره‌های ژئوپلیتیکی سند الگو با موقعیت اقدام راهبردی

برای بررسی میزان انطباق هر یک از استراتژی‌های نهایی حاصل‌آمده از SWOT ابتدا گزاره‌های ژئوپلیتیکی هم‌سو، با روش استنباط کدهای محتوایی ترکیب شدند. سپس به وسیله ابزار محقق ساخته طیف چهار درجه‌ای سنجش تطبیق کیفی گزاره‌های ژئوپلیتیکی با استراتژی‌های منتخب در قالب جدول زیر دسته‌بندی شده‌اند. گفتنی است که تعیین درجه انطباق استراتژی‌ها با گزاره‌ها از طریق مقایسه هر گزاره با کلیت استراتژی مطرح‌شده صورت پذیرفته است.

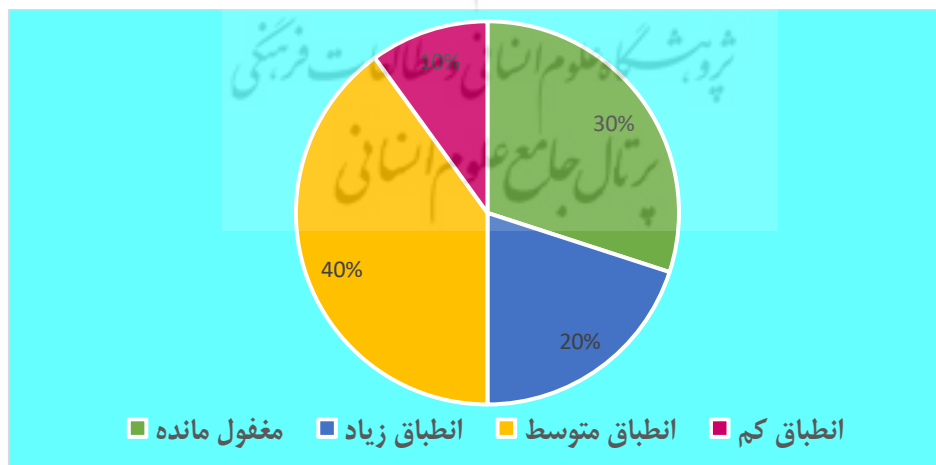
جدول ۵: مقایسه تطبیقی گزاره‌های ژئوپلیتیکی سند الگو با استراتژی‌های نهایی تحقیق

مغفول مانده	انطباق زیاد	انطباق متوسط	انطباق کم	گزاره ژئوپلیتیکی	استراتژی
			✓	حفظ تمامیت ارضی و ارتقای امنیت و اقتدار کشور و حکمت و مصلحت در روابط بین‌المللی و استکبارستیزی، مرزبندی با دشمن، مقاومت و حمایت از محرومان و مستضعفان، گسترش خردگرایی همراه با روحیه جهادی در جهان اسلام، استکبارستیزی، پشتیبانی از جنبش‌های اسلامی و نهضت‌های آزادی‌بخش، و بازپس‌گیری حقوق مردم فلسطین، تقویت توان بازدارندگی مؤثر	رفع چالش‌های ژئوپلیتیکی با بهره‌ورسازی قابلیت‌ها، کسب منافع و عمل به تعهدات منطقه‌ای و بین‌المللی.
	✓			احیای ظرفیت‌های تمدنی زبان و ادبیات فارسی در گستره فرهنگی فارسی‌زبانان و بالندگی آن در تراز زبان‌های جهانی دانش و فرهنگ و احیا و گسترش الگوها و نمادهای اسلامی ایرانی به‌ویژه در پوشش، معماری و شهرسازی با رعایت	کاهش درگیرهای نیابتی با استفاده از ظرفیت‌های ژئوکالچری ایران.

مغفول مانده	انطباق زیاد	انطباق متوسط	انطباق کم	گزاره ژئوپلیتیکی	استراتژی
				ویژگی‌های اقلیمی و بومی و حفظ گونه‌گونی فرهنگی	
	✓			فعال‌سازی موقعیت ارتباطی ایران و قابلیت‌های سرزمینی از رهگذر زیرساخت‌های پیشرفته برای تبدیل کشور به چهار راه ارتباطات بین‌المللی و قطب علمی، فناوری، اقتصادی و گردشگری با محوریت مراکز هویت‌ساز، نهادینه‌سازی تقسیم کار ملی با توجه به استعدادهای طبیعی و آفرینش مزیت‌های جدید در همه مناطق و ایجاد حلقه‌های هم‌افزای اقتصادی منطقه‌ای و گسترش پیوندها و روابط میان مناطق شهری، روستایی و عشایری به‌منظور تقویت نقش آن‌ها در تولید و صادرات	استفاده از ظرفیت‌های گره‌گاهی ایران برای ایجاد زیرساخت‌های فضای جریان‌ها
		✓		ایفای نقش محوری در هندسه قدرت در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی، گسترش عمق راهبردی، تقویت جبهه مقاومت و تحول آفرینی در نظام‌های بین‌المللی بر پایه ارزش‌های انقلاب اسلامی، تأکید بر چند جانبه‌گرایی و منطقه‌گرایی، گسترش دیپلماسی عمومی و کمک به نهادمندی امنیت و حکمیت و صلح عادلانه منطقه‌ای و بین‌المللی	افزایش زمینه‌های تعامل با محورهای قدرت ایالات متحده - اروپا و چین - روسیه برای خروج از موقعیت حائل
✓					استفاده از الگوی شراکت سهامی برای صادرات منابع هیدروکربنی مشترک در فضاهای مرزی
		✓		تعامل با ادیان الهی و تقریب مذاهب اسلامی و افزایش همگرایی و هم‌بستگی مسلمانان با تأکید بر همسانی‌های دینی و پرهیز از اهانت به مقدسات یکدیگر و رفتارها و سیاست‌های تفرقه‌انگیز و گسترش روابط فرهنگی و اقتصادی و سیاسی میان مسلمانان	استفاده از فرصت یارگیری در سیستم‌های ژئوپلیتیکی منطقه‌ای در جهت افزایش صلح و ثبات در جنوب غرب آسیا
		✓		رقابت‌پذیری جهانی، تحول و بالندگی دیپلماسی اقتصادی کشور، دستیابی به فناوری‌های پیشرفته، نقش آفرینی در چرخه تولید و نوآوری فراملی، جذب سرمایه‌گذاری خارجی، توسعه تجارت منطقه‌ای و بین‌المللی به‌خصوص در بخش انرژی و بازار جهانی حلال، کاهش مستمر سقف صادرات مواد خام و جایگزینی آن با زنجیره پیشرونده تولید ارزش افزوده ملی و ارتقای دانش و توسعه بومی و تأمین امنیت و تاب‌آوری زیرساخت، فناوری و خدمات فضای مجازی با مشارکت مردمی و همکاری‌های بین‌المللی در تراز کشورهای پیش‌رو جهان، آسان‌سازی سرمایه‌گذاری و شکوفاسازی مناطق کم‌تر برخوردار با اولویت نواحی مرزی به‌ویژه سواحل و جزایر جنوبی	استفاده از ظرفیت‌های سواحل مکران و تنگه هرمز در ایندوپاسیفیک برای حضور در شبکه اقتصاد جهانی
		✓			کاهش ریسک‌های

مغفول مانده	انطباق زیاد	انطباق متوسط	انطباق کم	گزاره ژئوپلیتیکی	استراتژی
				بهره‌برداری پایدار از محیط زیست و منابع حیاتی، انجام فعالیت‌های زیربنایی، اقتصادی و اجتماعی به فراخور ظرفیت‌های بوم‌شناختی با رعایت حقوق و اخلاق زیست‌محیطی بر پایه آموزه‌های اسلامی، برقراری نظام حکمرانی آب کشور براساس مدیریت یکپارچه منابع آب در حوضه آبریز و گسترش استفاده از آب‌های نامتعارف با رویکرد مدیریت تقاضا و تخصیص و مشارکت بهره‌برداران در مدیریت چرخه آب	ژئوپلیتیکی ملی و افزایش ثبات و پایداری ژئوپلیتیکی برای توسعه توریسم
✓					افزایش درجه آزادی چرخش نخبگان در مدیریت سیاسی کشور و افزایش سرمایه اجتماعی
✓					تحقق امنیت ژئوپلیتیکی با دانش استراتژی ژئوپلیتیکی

یافته‌ها نشان می‌دهد از ۱۰ استراتژی انتخاب‌شده از موقعیت اقدام راهبردی کشور با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی ۳ استراتژی مغفول مانده یعنی محققان نتوانستند گزاره‌های ژئوپلیتیکی در سند در انطباق با آن‌ها بیابند، ۱ استراتژی انطباق کمی با گزاره‌های ژئوپلیتیکی سند الگو دارد. ۳ استراتژی انطباق متوسط یا قابل قبولی با گزاره‌های ژئوپلیتیکی در سند الگو دارند، ۳ استراتژی انطباق زیادی با گزاره‌های ژئوپلیتیکی در سند الگو دارند.

نمودار ۵: میزان انطباق گزاره‌های ژئوپلیتیکی سند الگو با موقعیت اقدام راهبردی

در مجموع می‌توان ادعا کرد گردآورندگان سند توجه مناسبی به گزاره‌های ژئوپلیتیکی داشته‌اند. شایان توجه است که استراتژی‌های مغفول مانده یعنی استفاده از الگوی شراکت سهامی برای صادرات منابع هیدروکربنی مشترک در فضاهای مرزی، افزایش درجه آزادی چرخش نخبگان در مدیریت سیاسی کشور و افزایش سرمایه اجتماعی و تحقق امنیت ژئوپلیتیکی با داشتن استراتژی ژئوپلیتیکی به‌مثابه ملزومات اجرایی دستیابی به پیشرفت جامع ملی از اهمیت انکارناپذیری برخوردارند و پیامدهای غفلت از این سه استراتژی را می‌توان بدین شرح نام برد:

۱. عدم بهره‌برداری کافی از مزیت‌های نسبی منابع طبیعی.

۲. بروز اختلافات مرزی با همسایگان.

۳. کاهش سرمایه اجتماعی، کاهش مشارکت در انتخاب نخبگان سیاسی و کاهش ارزیابی مدیران سیاسی فضا از

سوی مردم.

۴. از دست رفتن فرصت‌های ژئوپلیتیکی کشور.

۵. افزایش عدم قطعیت‌ها و بی‌ثباتی ژئوپلیتیکی کشور.

تشکر و قدردانی: نویسندگان لازم می‌دانند تا از حمایت‌های مادی و معنوی مرکز الگوی اسلامی - ایرانی

پیشرفت و دانشگاه تربیت مدرس کمال تشکر و قدردانی را داشته باشد.

تأییدیه‌های اخلاقی، تعارض منافع: موردی توسط نویسندگان گزارش نشد.

سهام نویسندگان: نویسنده اول (۳۳.۳ درصد)، نویسنده دوم (۳۳.۳ درصد) و نویسنده سوم (۳۳.۳ درصد)

منابع مالی و حمایت‌ها: موردی توسط نویسندگان گزارش نشد.

References

1. Zarrabi, A, Mahboob Far, M, The application of SWOT-QSPM model in developing Kashan tourism development strategy. *Spatial planning*, 1392; 3(4): 37-58.
2. Mohammadi H, Khani A, Beigi A, Alavi H. A study of the foresight of land development. (Volume 1: Fundamental goals and vision). Publisher: Development and Foresight Research Center; 2018.
3. Akhbari M, Gol Karami A. The geopolitical future of the region and Iran's strategic position: opportunities and threats. Tehran. the 10th Iranian Islamic Model of Progress Conference; 2020.
4. Talabaki, A, Examining and criticizing the document of the basis of the Iranian Islamic model of progress (as the top document of the legal system of the Islamic Republic of Iran). *Scientific Quarterly Journal of Iranian Islamic Development*

- Model Studies, 2019; 8(2): 372-391.
5. Qaderi Hajat, M, Gol Karami, A, Investigation and analysis of the geopolitical attitude of the upstream documents of Land Use in Iran. *International Quarterly Journal of Geopolitics*, 2019; 16(2): 58-87.
 6. Isfahani, N, Masoumi Nia, M, Montazer Gholamali, R. Review and evaluation of Iranian Islamic base model of progress. *Strategic and macro policies*, 2018; 7(28): 526-547. doi: 10.32598/JMSP.7.4.2
 7. Badri, S A, Rezvani, M R, Khodadadi, P, Qualitative content analysis of rural development spatial policies of the country after the Islamic revolution. *Spatial Planning*, 2018; 9(1): 1-24. doi: 10.22108/sppl.2019.113288.1295
 8. Parsaei, I, Hafez Nia, M R, Ahmadipour, Z, Sajjadpour, S M K, Identifying effective geopolitical factors in foreign policy. *Regional Geography and Development*, 2018; 17(2): 1-44. doi: 10.22067/geography.v16i1.55301
 9. Yousefinejad, A, Ezzati, M, Analysis of the content of the development programs of the Islamic Republic of Iran (the third and fourth programs) based on the theory of development extracted from the perspective of Imam Khomeini (RA). 2014. Available from: <https://sid.ir/paper/891141/fa>
 10. Mirjalili, S H, Development Plans, Economic Indicators and Planning Challenges in Iran (1979-2022). *International Journal of Business and Development Studies*, 2022; 14(2): 25-43. doi: 10.22111/ijbds.2022.7476
 11. Ahmadi Hajiabadi, S, Ul-Haq, J, Visas, H, Impact of Development Strategy on Economic Growth of Iran: New Structural Economics Perspective. *Iranian Journal of Economic Studies*, 2022; 10(2): 473-487. doi: 10.22099/ijes.2022.42192.1795
 12. Freder, D, Strategic management. Translated by Ali Parsaian and Seyyed Mohammad Arabi. Tehran. Cultural Research Office; 2001.
 13. Bryson, JB, Strategic Planning for Public and Non-Profit Organizations. Jossey Bass Public Administration Series 155; 1995.
 14. National Civic League. The Community Visioning and Strategic Hand Book. Denver NCL; 1995.
 15. Golkar Cyrus City/Neighborhood Vision Proposing a conceptual framework for formulating a vision statement. Fine arts [Internet]. 2005; 24:25-36. Available from: <https://sid.ir/paper/434836/fa>
 16. Hafeznia, MR, Principles and concepts of geopolitics (with revisions and additions). Mashhad. Popeli Publications; 2016.

17. Hafeznia, MR, Qaderi Hajat, M, Elhami AH, A collection of supporting studies, a report on geopolitical considerations of the national land survey document. Tehran. published by the Development and Foresight Research Center; 2018.
18. Center for Iranian Islamic model of progress. Tehran. Document of Iranian Islamic model of progress; 2023.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی